

**РОЛЬ НАУКИ, ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОСВЕЩЕНИЯ В
РАЗВИТИИ АГРАРНОЙ ОТРАСЛИ БЕЛАРУСИ**

**THE ROLE OF SCIENCE, EDUCATION AND
ENLIGHTENMENT IN THE DEVELOPMENT OF THE
AGRICULTURAL SECTOR IN BELARUS**

УДК 061:63(091)(476)«18»

<https://doi.org/10.47612/978-985-880-155-7-2021-59-70>

А. У. Ерашэвіч

Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь

**БЕЛАРУСКАЕ ВОЛЬНАЕ ЭКАНАМІЧНАЕ
ТАВАРЫСТВА: АРГАНІЗАЦЫЙНА-ФІНАНСАВЫЯ
АСПЕКТЫ СТВАРЭННЯ І ДЗЕЙНАСЦІ**

Анотацыя. У артыкуле раскрываюцца прычыны, умовы стварэння і арганізацыйна-фінансавыя аспекты дзейнасці Беларускага вольнага эканамічнага таварыства – першага на тэрыторыі Беларусі афіцыйнага легальнага добраахвотнага грамадскага сельскагаспадарчага аб'яднання акцыянераў з ліку памешчыкаў Віцебскай і Магілёўскай губерняў у 1826–1841 гг. Акцэнт зроблены на высвятленні абставін адкрыцця і дынамікі фінансавага забеспячэння дзейнасці гэтай арганізацыі.

Ключавыя словы: сельскагаспадарчыя грамадскія арганізацыі, акцыянернае таварыства, даследчыя ўстановы, фінансаванне, Беларусь, Віцебская губерня, Магілёўская губерня.

Для цытавання. Ерашэвіч, А. У. Беларускае вольнае эканамічнае таварыства: арганізацыйна-фінансавыя аспекты стварэння і дзейнасці / А. У. Ерашэвіч // Сельскае хозяйство Беларуси сквозь призму научных исследований (XIX – начало XXI в.): докл. Междунар. науч. конф., Минск, 23 сент. 2021 г. / Нац. акад. наук Беларуси, Беларус. с.-х. б-ка им. И. С. Лупиневича, Ин-т истории ; редкол.: Ю. О. Каракулько (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2021. – С. 59–70.

А. В. Ерошевич

Белорусский государственный экономический университет, Минск, Беларусь

**БЕЛОРУССКОЕ ВОЛЬНОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ
ОБЩЕСТВО: ОРГАНИЗАЦИОННО-ФИНАНСОВЫЕ
АСПЕКТЫ СОЗДАНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Аннотация. В статье раскрываются причины, условия создания и организационно-финансовые аспекты деятельности Белорусского вольного экономического общества – первого на территории Беларуси официального легального добровольного общественного сельскохозяйственного объединения акционеров из числа помещиков Витебской и Могилевской губерний в 1826–1841 гг. Акцент сделан на выяснении обстоятельств открытия и динамики финансового обеспечения деятельности этой организации.

Ключевые слова: сельскохозяйственные общественные организации, акционерное товарищество, исследовательские учреждения, финансирование, Беларусь, Витебская губерния, Могилевская губерния.

Aliaksandr V. Yerashevich

The Belarusian State Economic University, Minsk, Belarus

THE BELARUSIAN FREE ECONOMIC SOCIETY: ORGANIZATIONAL AND FINANCIAL ASPECTS OF ITS CREATION AND OPERATION

Abstract. The article reveals the reasons, conditions of creation, as well as organizational and financial aspects of activities of the Belarusian Free Economic Society, the first official legal voluntary agricultural association of shareholders from among the landowners of Vitebsk and Mogilev governorates in 1826-1841. The emphasis is placed on finding out the circumstances of the opening and dynamics of financial support for the activities of this organization.

Keywords: agricultural public organizations, joint-stock partnership, research institutions, financing Belarus, Vitebsk governorate, Mogilev governorate.

For citation. Yerashevich A. V. The Belarusian Free Economic Society: organizational and financial aspects of its creation and operation. Agriculture of Belarus through the prism of scientific research (XIX – early XXI century): proceedings of the International scientific conference, Minsk, September 23, 2021. Minsk, 2021, pp. 59–70 (in Belarusian).

Адным з сродкаў пераадолення заняпаду памешчыцкіх і сялянскіх гаспадарак беларускага краю ў 20-х гг. XIX ст. быў пошук удасканаленых наватарскіх прыёмаў вядзення сельскагаспадарчай вытворчасці, якія прадстаўнікі пануючага класа спрабавалі апрабіраваць на базе створанай вопытнай паказальнай гаспадаркі.

У запіске ад 29.05.1824 г. віцебскі губернерскі маршал адзначыў «жалкий» стан сельскай гаспадаркі ў Віцебскай і суседняй Магілёўскай губернях. Пасля спусташэнняў 1812 г. памешчыкі не

паспелі акрыяць ад разбуральных наступстваў мінулай вайны. Потым неўраджайныя пасляваенныя гады давялі да таго, што амаль усе памешчыцкія маёнткі апынуліся ў закладзе дзяржаўных крэдытных устаноў. Сяляне не займаліся ніякімі камерцыйнымі промысламі, а звычайна здаваліся землеўласнікамі па кантрактам і ўмовам у іншыя губерні, большай часткай для часовых заробак на цяжкія будаўнічыя работы. Апошнія замест чакаемай выгады аказвалі хутчэй шкодны ўплыў на дабрабыт беларускіх земляробаў. Адарваных ад уласных дамоў і зямлі, сялян спасцігала маркота па родных мясцінах. Яны спазнавалі розныя сацыяльныя заганы, загрузнелі ў распусце. Пазбаўленыя карміцеляў, сялянскія сем'і бяднелі. З'явілася мноства зямельных пустак. Адною з немалаважных прычын заняпалай апрацоўкі палёў была «дурная» парода коней. Звычай спажывання хлеба з мякінай, а часам і з саломаяю канчаткова знясільваў фізічныя сілы сельскіх працаўнікоў. Збядненне сялян абумовіла і тое, што ў беларускім краі засталася мала заможных памешчыкаў [1, арк. 6–8].

Пасля зносін ініцыятара стварэння асобнай сельскагаспадарчай вопытнай арганізацыі для Віцебскай і Магілёўскай губерняў віцебскага генерал-губернатара М. М. Хаванскага з міністрам унутраных спраў (падаў яму 13.01. і 7.02.1824 г. асобныя запіскі аб прычынах заняпаду і мерах паляпшэння гаспадарчага стану беларускага краю) адпаведна зацверджанага імператарам 29.03.1824 г. палажэння Камітэта міністраў у Віцебску было дазволена адчыніць Беларускае вольнае эканамічнае таварыства (далей – БВЭТ), якому 3.03.1825 г. перадавалася Кораваінскае староства з перакладам на таварыства абавязку спагнання і ўплаты казённых даўгоў за яго сялян [1, арк. 49–50; 2; 3].

Быў распрацаваны праект заснавання асобнага Вольнага эканамічнага таварыства і ў Магілёўскай губерні ў складзе павятовых маршалаў дваранства пад старшынствам губернскага. Члены таварыства падзяляліся на сапраўдных і ганаровых. З іх асяроддзя на кожных дваранскіх выбарах павінны былі

аднагалосна самімі членамі выбірацца прэзідэнт, віцэ-прэзідэнт, 3 члены, сакратары пастаянных пасяджэнняў. Прэзідэнтам сельскагаспадарчага дваранскага аб'яднання бачыўся абраны 29.08.1824 г. Магілёўскі губернскі маршал Ігнаці Іванавіч Галынскі, віцэ-прэзідэнтам – старшыня 1-га дэпартаменту Магілёўскага Галоўнага суда Іван Восіпавіч Шпілеўскі, сапраўднымі членамі – засядацелі 2-га дэпартаменту Магілёўскага Галоўнага суда Восіп Лявонцьевіч Глінка, Віктар Андрэевіч Санкоўскі і 1-га дэпартаменту Восіп Маўрыцьевіч Гардзялкоўскі. Пад дакументам паставілі свае подпісы І. І. Галынскі, павятовыя маршалы Магілёўскі Даніла Венцлавовіч, Аршанскі Восіп Васілеўскі, Чэрыкаўскі Фадзей Чудоўскі, Чавускі Хрыстафор Хадкевіч, замяшчаючы пасаду Клімавіцкага харунжы Пётр Чарнышэвіч. І. І. Галынскі, І. В. Шпілеўскі, В. Л. Глінка, В. А. Санкоўскі, В. М. Гардзялкоўскі распрацавалі праект ўстава Магілёўскага Вольнага эканамічнага таварыства з 9 пунктаў, прадстаўлены 25.10.1824 г. на разгляд М. М. Хаванскаму [1, арк. 28–30 адв., 37–40].

Але М. М. Хаванскі ў студзені 1825 г. падтрымаў задуму стварэння не асобных губернскіх, а супольнага БВЭТ [1, арк. 46]. На працягу года прадстаўнікі дваранства Віцебскай і Магілёўскай губерняў распрацоўвалі праект устава новай грамадскай сельскагаспадарчай арганізацыі для беларускага краю. 12.01.1826 г. імператар Мікалай I ухваліў правілы і праект устава новага дваранскага сельскагаспадарчага таварыства, якое з гэтага часу фармальна пачало сваю дзейнасць [1, арк. 77; 4, арк. 9–9 адв.; 2, с. 70–73]. Абвешчанай мэтай дзейнасці БВЭТ быў пошук адпаведных сродкаў для паляпшэння і ўдасканалення ўсіх галін сельскай гаспадаркі ў Віцебскай і Магілёўскай губернях, распаўсюджвання перадавых дасягненняў сельскагаспадарчай навукі і агранамічных ведаў для ўдасканалення земляробства і прамых частак «сельскаго домоводства и разного рода рукоделий» [3, с. 249], пошук прыдатных спосабаў для лепшага ўладкавання сельскагаспадарчай вытворчасці [1, арк. 1]. Грамадскае сельскагаспадарчае аб'яднанне павінна было

займацца ўвядзеннем новай сістэмы гаспадарання, удасканалваць спосабы і прапагандаваць карысныя сельскагаспадарчыя вопыты, выпрабоўваць новыя прылады працы і машыны, абагульняць вопыт гаспадарання і паведамляць мясцовым памешчыкам аб расійскіх і замежных агранамічных навінках і дасягненнях. На арганізаванай пры нім узорнай ферме мусілі праводзіцца вопыты ўгнаення зямлі, апрабіравацца метады і прылады працы для апрацоўкі палёў, заводзіцца пасевы кармавых траў і іншых раслін, будавацца неабходныя, прыдатныя і больш танныя гаспадарчыя пабудовы [2, с. 71].

Асновы арганізацыйнай структуры і мэты дзейнасці БВЭТ былі ў шмат чым запазычаны з сталічных расійскіх сельскагаспадарчых арганізацый: Пецябургскага Вольнага эканамічнага таварыства (дзейнічала з 1765 г.), Маскоўскага таварыства сельскай гаспадаркі (існавала з 1818 г.), а таксама Ліфляндскага эканамічнага таварыства ў Рыге (абвешчана ў 1805 г.). У склад БВЭТ уваходзілі выбарныя сапраўдныя (толькі памешчыкі Віцебскай і Магілёўскай губерняў) і ганаровыя члены, карэспандэнты, у тым ліку некалькі членаў Пецябургскага Вольнага эканамічнага таварыства. Кіраванне арганізацыяй ажыццяўляў Савет у складзе прэзідэнта, віцэ-прэзідэнта, 2 старшынь аддзяленняў (унутранага кіравання і гаспадарчага), сакратара [2, с. 71; 5, с. XX, XXI]. Старшынёй Савета БВЭТ быў віцебскі генерал-губернатар М. М. Хаванскі, а віцэ-прэзідэнтам – генерал-маёр Радыён Фёдаравіч Гернгрос [6, арк. 1]. Пры ўступленні кожны з сапраўдных членаў таварыства плаціў аднаразовы збор у 50 руб. і штогодны ўзнос у 25 руб. асігнацыямі [2, с. 72; 5, с. XXII]. Устаў гэтай арганізацыі рэгламентаваў абавязкі прэзідэнта, віцэ-прэзідэнта, сакратара, Савета [7, арк. 5–6; 2, с. 72–73]. 2.12.1826 г. адбылося першае пасяджэнне Савета БВЭТ [8, с. 88; 9, с. 398]. Такім чынам, БВЭТ было фармальна заснавана ў студзені, а фактычна адчынена ў снежні 1826 г. [10, арк. 14].

Адразу ж пасля адкрыцця БВЭТ узнікла праблема з набыццём зямельнай уласнасці для сельскагаспадарчых вопытаў –

Короваінскага староства, якое размяшчалася ў 15 вярстах ад Віцебска. Гэты маёнтак указам ад 18.02.1802 г. знаходзіўся ў пажыццёвай арэндзе тайнага саветніка Северына без плацяжу арэнднай платы, а ў 1822 г. паступіў у казённае ведамства за нехарчаванне сялян арандатарам у час неўраджаю. Сяляне Короваінскага староства мелі такія неаплачаныя казённыя даўгі, якія яны ніколі не здолелі б цалкам выплаціць. Назіраўся ўстойлівы рост штогоднага ўзроўню падатковых нядоімак, а таварыству было неабходна купляць жывёлу, рабіць пабудовы, ажыццяўляць іншыя выдаткі. Адсутнасць даходаў вымагала неабходнасць даравання ўрадам неаплачаных сялянскіх даўгоў. Колькасць рэвізскіх душ сялян мужчын у Короваінскім старостве скарацілася з 188 чал. у 1816 г. да 158 душ, за выключэннем памерлых. Былому трымальніку 188 сялян плацілі чынш (аброк) па 15 руб. з акладной душы ў памеры 2820 руб. Калі ўласнасць знаходзілася ў казённым адміністрацыйным кіраванні, нядоімкі падушных падаткаў на суму ў 5817,75 руб. былі растэрмінаваныя плацяжом на 10 год (за 1824 г. засталася да неадкладнага спагнання толькі 481,47 руб. падушных і іншых збораў). За ўзяты з дзяржавы ў 1818 г. хлеб для харчавання і пасаваў плацёж сумы ў 2360 руб. быў растэрмінаваны з таго года на 10 год, а за хлеб, куплены за 10965,29 руб. дзяржаўнай казной у 1822 і 1823 гг. – на 4 гады. Усе растэрмінаваныя і бягучыя запазычаныя дзяржаве плацяжы разам склалі суму ў 19624,51 руб., альбо прыблізна 124,2 руб. на акладную душу. Да таго ж, эканамічны фальварак не меў будынкаў (апроч 2 корчмаў) і ворных зямель. Невялікая сенажаць давала ад 10 да 15 гадавых норм вазоў сена. Згодна звестак Генеральнага межавання, у Короваінскім старостве было 727 дзесяцін раллі, 42 дзесяцін сенажацей, 976 дзесяцін 2089 сажней лесу. Міністр фінансаў Расійскай імперыі Я. Ф. Канкрын быў не супраць пераходу па прыналежнасці Короваінскага староства да БВЭТ, але падушныя, вінныя, земскай павіннасці зборы і даўгі павінна было па магчымасці спаганяць з сялян і выплочваць у дзяржаўную казну само таварыства. Спісанне дзяржавай нядоімак і пазык ён прызнаў немагчымым, каб не

даваць прыклад і іншым казённым сялянам патрабаваць падобных саступак ад урада. Журналы Камітэта міністраў ад 3.03. і 9.06.1825 г. зацвердзілі гэтую пастанову міністра фінансаў [1, арк. 50, 50 адв.–51, 52, 52 адв., 64 адв., 65–65 адв., 67, 69 адв., 70 адв., 71, 71 адв., 72, 76–77; 11, с. 13].

Такім чынам, зямельная ўласнасць Коровайнскага староства была прызнана нязручнай і непрадатнай для патрэб БВЭТ. Таму было прынята рашэнне аб набыцці іншай нерухомай маёмасці. Памешчыкам Віцебскай і Магілёўскай губерняў было абвешчана аб добраахвотнай падпіске на хутарскія паі на суму ў 16 тыс. руб. (кожны іх трымальнік займеў права на частку прыбытку) [11, с. 13]. Для пакупкі маёнтка бліжэй да Віцебска за кошт акцый таварыства ўзамен Коровайнскага староства ўрад дадаткова аднаразова асігнаваў 10 тыс. руб. з дзяржаўнага казначэйства [12, арк. 146–146 адв.; 1, арк. 90]. Я. Ф. Канкрын падтрымаў гэтую ідэю, якая была замацавана ў журнале Камітэта міністраў 10.05.1827 г. і зацверджаная імператарам Мікалаем I на яго пасяджэнні 24.05.1827 г. [1, арк. 90 адв.]. Выдзеленыя з дзяржаўнай казны і адпушчаныя з Віцебскай казённой палаты [1, арк. 91, 92] на пакупку зямлі для правядзення сельскагаспадарчых вопытных работ 10 тыс. руб. асігнацыямі па вызначэнні Віцебскага губернскага праўлення з 17.05.1828 г. знаходзіліся на захаванні ў Віцебскім прыказе грамадскай апекі [13, арк. 34–34 адв.]. Акрамя атрыманай урадавай дапамогі ў 10 тыс. руб. для пакупкі зямлі для ўладкавання ўзорнага хутара, БВЭТ дазволілі выпусціць у абарот 100 акцый па 500 руб. кожная [14, с. 183].

У 1828 г. БВЭТ набыло за 26 тыс. руб. у віцэ-прэзідэнта таварыства Р. Ф. Гернгроста хутар Залучоссе ў 5 вярстах ад Віцебска з 2 суседнімі вёскамі Паншчына і Куковічы з 480 дзесяцінамі пясчанай зямлі, 39 мужчынамі і 44 жанчынамі па рэвізіі [11, с. 13] (па іншым даным – 36 душами мужчын) [6, арк. 95 адв.; 10, арк. 11, 18, 20, 28], альбо 30 [6, арк. 28, 95, 110, 248]. Ёсць звесткі, што ў 1828 г. БВЭТ купіла 2 маёнткі з 329 дзесяцінамі 1539 сажнямі зямлі і 38 сялянамі [14, с. 183].

Архіўныя дакументы самога таварыства дазваляюць удакладніць справу з працэсам набыцця зямельнай маёмасці для сельскагаспадарчых вопытаў. Вядома, што адпаведна журналу БВЭТ ад 22.02.1828 г. былі прызнаны прыдатнымі для пакупкі нерухомай маёмасці для размяшчэння ўзорнага хутара фальварак Залучоссе без сялян адстаўной генераліхі Кахоўскай коштам у 15 тыс. руб., а таксама 2 сумежныя з ім вёскі адстаўнога генерала маёра Р. Ф. Гернгроса (50 мужчын і 64 жанчыны, 11 валок зямлі, кошт мужчынскай душы ў 350 руб. асігнацыямі). У яго ж меркавалі адкупіць у 10 вярстах ад Віцебска фальварак Комары з вёскамі Комары і Якушы (400 дзесяцін зямлі, наяўных 34 мужчын і 46 жанчын). Пастановай БВЭТ ад 7.04.1828 г. было замацавана рашэнне аб набыцці маёнтка Комары. На пасяджэнні 19.04.1828 г. Савет БВЭТ вырашыў купіць у Р. Ф. Гернгроса 2 сумежныя вёскі з фальваркам Залучоссе, набытым ад Кахоўскай за 15 тыс. руб. асігнацыямі. На сумы, ахвяраваныя імператарам Мікалаем I і рознымі асобамі, БВЭТ купіла ў Р. Ф. Гернгроса 38 душ сялян мужчын з сем'ямі за 15 тыс. руб., а ў удавы Кахоўскай сумежную з сялянамі зямлю з панскім домам і рознымі эканамічнымі будынкамі за 11 тыс. руб., разам было выдаткавана 26 тыс. руб. і да 1060 руб. асігнацыямі крапасных пошлін. Палажэнні Камітэта міністраў ад 10.06. і 8.07.1830 гг. замацоўвалі купчую без плацяжу ў дзяржаўную казну крапасных пошлін [10, арк. 1–1 адв., 9, 11, 14–15].

Грашовыя сродкі БВЭТ фарміраваліся з розных крыніц фінансавых паступленняў. Першапачатковы капітал БВЭТ у 1827 г. уключаў каля 46 тыс. руб. (10 тыс. руб. імператарскай дапамогі, сумы за раздачу акцый, 13727 руб. аднаразовых збораў і штогодных членскіх узносаў), з якога, як ужо адзначалася, 26 тыс. руб. (56,5 %) было выдаткавана на пакупку ўзорнага хутара Залучоссе [6, арк. 28, 95, 110, 248]. У 1827 г. у прыход БВЭТ паступіла 16482 руб., у тым ліку 7500 руб. (45,5%) сумы за набыццё 15 акцый (па 500 руб. кожная), 8857 руб. (53,7%) збору аднаразовых ахвяраванняў і толькі 125 руб. (0,7%) штогоднага збору з сапраўдных членаў [13, арк. 24–26, 28] (нагадаем, што

штогодні членскі ўзнос сапраўдных членаў складаў 25 руб.) [15, арк. 402]. Смета прыходу і расходу грошай БВЭТ з 1827 г. па люты 1829 г. сведчыць, што асноўныя сумы даходу арганізацыі ў 41567 руб. складаліся за кошт паступленняў за набыццё 40 акцый за 20 тыс. руб. (48,1%) (сярод 39 акцыянераў 2 акцыі за 1000 руб. набыў генерал-фельдмаршал, галоўнакамандуючы 1-й арміяй граф Ф. В. Сакен), збору аднаразовай ахвяры 43 асоб на 10082 руб. (24,2%) (самыя вялікія ахвяраванні зрабілі графіня Ганна Радзіёнаўна Чарнышова ў 4847 руб. і княгіня Таццяна Васільеўна Юсупава ў 1000 руб.), падараванай імператарам сумы ў 10 тыс. руб. (24,1%), штогодных узносаў сапраўдных членаў супольнасці за 1827 і 1828 гг. у памеры 1485 руб. (3,6%) (у Магілёўскай губерні толькі 9 з 50 асоб заплацілі 435 руб. штогоднага ўзнесу ў 25 руб., а ў Віцебскай губерні з 39 членаў толькі з 22 чал. было сабрана 1050 руб., г. зн. з 89 фармальных сапраўдных членаў БВЭТ членскія ўзносы выплаціў толькі 31 чал., ці 34,8%) [16, арк. 2, 5 адв.–7 адв.]. Агульная сума выдаткаў у 26711,68 руб. уключала расходы, выдаткаваныя як кампенсацыйныя выплаты за набыццё зямельнай уласнасці ў ротмістра Шаўлінскага, Р. Ф. Гернгроса, генеральшы Кахоўскай на 20782,26 руб. (77,8%) і яе наступнага ўладкавання для патрэбаў таварыства на 2847,99 руб. (10,6%), на пакупку насення яравога хлеба, коней, валоў і кароў для хутара за 1218,93 руб. (4,5%), на выдачу жалавання ўпраўляючаму, эканому хутара, сакратару таварыства ў памеры 1250 руб. (4,7%), на ўтрыманне канцылярыі таварыства ў 612,5 руб. (2,3%) [16, арк. 8]. Хоць у наяўнасці БВЭТ і засталася сума ў 14855,32 руб. (37,7% прыходу), але шмат належных даходных плацяжоў лічылася ў нядоімке (разам на 13660 руб.). Запазычанасць за набыццё акцый складала 6500 руб. (2,5%) (былі разабраны 53 акцыі, а па іншым звесткам куплены 52 акцыі [13, арк. 153–153 адв.], але выплачана сума толькі за 40), збору аднаразовых ахвяраванняў – 4195 руб. (29,4%) (запісана на 14277 руб., але ўнесена 10082 руб.), абавязковага ўступнага збору з 89 сапраўдных членаў таварыства – 2965 руб. (66,6%) (належыла штогодных узносаў за 1827 і 1828 гг. 4450 руб., але было ўнесена

ў казначэйства таварыства 1485 руб.) [16, арк. 8 адв.]. Усяго з належнай сумы за 1827 г. у 51570 руб. было сабрана за кошт пакупкі акцый, збораў штогодных і аднаразовых ахвяраванняў і дараванай урадам сумы толькі 31710 руб. (61,5 %) пры 19860 руб. нядоімкі (38,5 %) [12, арк. 146–146 адв.]. У далейшым капітал гэтага грамадскага згуртавання скараціўся з 46 тыс. руб. у 1827 г. да 4682,4 руб. у верасні 1830 г. [17, арк. 69].

І надалей назіраліся недавыплаты членскіх узносаў сапраўдных членаў БВЭТ, якія пасля першага запалу не праяўлялі цікавасці да яго дзейнасці. Нядоімка штогодных узносаў 44 сапраўдных членаў таварыства з 1827 па 1833 гг. дасягала 6350 руб. [13, арк. 91–92]. Згодна спіса 49 сапраўдных членаў БВЭТ ад 26.10.1833 г., нядоімкі членскіх узносаў за 7 год, з 1826 па 1832 гг., у Віцебскай губерні склалі 5680 руб., у Магілёўскай – 6350 руб., у іншых – 225 руб., разам 12255 руб. [5, с. XXVII–XXVIII].

БВЭТ так і не здолела атрымаць істотнага прыбытку ад вынікаў паляпшэння земляробчай вытворчасці і за кошт рэалізацыі сельскагаспадарчай прадукцыі. Прыход сум БВЭТ з 1827 па 1833 гг. складаў разам 45463 руб.: 21 тыс. руб. (46,2%) за набыццё акцый, 11927 руб. (26,2%) аднаразовых ахвяраванняў, 10 тыс. руб. (22%) імператарскай дапамогі, 1800 руб. (3,9%) штогодных членскіх узносаў, 720 руб. (1,6%) за выдачу дыпламаў і толькі 16 руб. (0,03%) за продаж бульбы. Расходы на суму каля 48 тыс. руб. былі выдаткаваны на пакупку хутара Залучоссе, на наём кватэры для таварыства, на рамонт дома на хутары, на пакупку лесу для сялян, на выдачу жалавання сакратару таварыства і кіраўніку ўзорнай гаспадаркі [6, арк. 102 адв.–103].

З часу адкрыцця БВЭТ у студзені 1826 г. да кастрычніка 1833 г. і пасля аддачы на 5 год купленага для ўладкавання ўзорнага хутара маёнтка Залучоссе ў поўнае валоданне члену таварыства К. фон Гюбенталю было «потеряно бесполезно» шмат часу на вядзенне спосабаў паляпшэння сельскай гаспадаркі без прымянення да мясцовага клімата. Казённая субсідыя ў 10 тыс. руб. была запатрабавана назад [13, арк. 114–114 адв., 115].

Няўдалы 15 гадовы эксперымент прымусяў урад прыпыніць дзейнасць БВЭТ. М. М. Хаванскі раіў у верасні 1838 г. скасаваць гэтую сельскагаспадарчую арганізацыю [6, арк. 76]. 18.03.1841 г. імператар Мікалай I зацвердзіў палажэнне Камітэта міністраў аб закрыцці БВЭТ [13, арк. 266–267; 18].

Такім чынам, БВЭТ было першым на тэрыторыі Беларусі афіцыйным легальным добраахвотным грамадскім сельскагаспадарчым аб'яднаннем акцыянераў з ліку памешчыкаў Віцебскай і Магілёўскай губерняў, створанае па ініцыятыве віцебскага генерал-губернатара – галоўнага начальніка беларускага краю, г.зн. інспіраванае «зверху», а не «знізу» з боку пануючай дваранскай супольнасці, якая тым не менш актыўна падтрымала ўрадавы пачын. Першапачатковы капітал БВЭТ не папаўняўся ні за кошт членскіх узносаў сапраўдных сябраў арганізацыі, расчараваных вынікамі яе дзейнасці, ні за кошт прыбыткаў ад рэалізацыі высокатаварнай сельскагаспадарчай прадукцыі. Бюджэтны баланс гэтага сельскагаспадарчага аб'яднання быў адмоўным. БВЭТ так і не стала цэнтрам аграрнамічнай навукі, сельскагаспадарчай думкі і практыкі ў беларускім краі ў прыгонніцкую эпоху.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). – Ф. 2779. Воп. 1. Спр. 1.
2. О учреждении в Белоруссии Вольного экономического общества // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2 : в 55 т. – СПб., 1825. – Т. 1. – С. 69–73.
3. Относительно восприятия белорусским жителям питаться пушным хлебом и о учреждении в Белоруссии вольного экономического общества // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1 : в 45 т. – СПб., 1830. – Т. 39. – С. 248–250.
4. НГАБ. – Ф. 1430. Воп. 1. Спр. 7179.
5. Федорович, В. П. Белорусское вольно-экономическое общество. Историческая справка / В. П. Федорович // Труды первого областного съезда сельских хозяев в г. Двинске в 1903 г. – Витебск, 1904. – С. XVIII–XXIX.
6. НГАБ. – Ф. 2779. Воп. 1. Спр. 16.
7. НГАБ. – Ф. 2779. Воп. 1. Спр. 6.
8. Варабей, Н. В. Некаторыя пытанні гісторыі эканамічнай думкі ў Беларусі ў перыяд разлажэння і крызісу феадальна-прыгонніцкай сістэмы ў Расіі (першая палавіна XIX ст.) / Н. В. Варабей // Вес. Акад. навук Беларус. ССР. Сер. грамад. навук. – 1956. – № 4. – С. 83–93.
9. Віцебская губерния: государственные, религиозные и общественные учреждения (1802–1917) / сост.: Т. Е. Леонтьева, Д. Л. Яцкевич ; редкол.: А. К. Голубович (гл. ред.). – Минск : БелНИИДАД, 2009. – 523 с.
10. НГАБ. – Ф. 2779. Воп. 1. Спр. 3.
11. Васілеўскі, Д. Беларускае вольна-эканамічнае таварыства / Д. Васілеўскі // Наш край. – 1927. – № 12. – С. 11–17.
12. НГАБ. – Ф. 1297. Воп. 1. Спр. 2775.

13. НГАБ. – Ф. 1297. Воп. 1. Спр. 2525.
14. Варадинов, Н. В. История Министерства внутренних дел / Н. В. Варадинов. – СПб. : Тип. М-ва внутр. дел, 1858–1862. – Ч. 3, кн. 1 : [Период третий. С 19 ноября 1825 по 20 августа 1855 г.]. – 1862. – [10], 777, [6] с.
15. НГАБ. – Ф. 1297. Воп. 1. Спр. 5952.
16. НГАБ. – Ф. 1416. Воп. 4. Спр. 2537.
17. НГАБ. – Ф. 2779. Воп. 1. Спр. 14.
18. О закрытии Белорусского экономического общества // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2 : в 55 т. – СПб., 1842. – Т. 16, отд. 1. – С. 192.

References:

1. *National Historical Archives of Belarus*. F. 2779. L. 1. Rec. 1. (in Belarusian).
2. On the establishment of the Free Economic Society in Belarus. *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie 2. T. 1* [Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection 2. Vol. 1]. St. Petersburg, 1825, pp. 69–73 (in Russian).
3. Concerning the prohibition of the Belarusian people to eat pushnoi bread and the establishment of the Free Economic Society in Belarus. *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie 1. T. 39* [Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection 1. Vol. 39]. St. Petersburg, 1830, pp. 248–250 (in Russian).
4. *National Historical Archives of Belarus*. F. 1430. L. 1. Rec. 7179. (in Belarusian).
5. Fedorovich V. P. The Belarusian Free Economic Society. Historical reference. *Trudy pervogo oblasnogo s'ezda sel'skikh khozyaev v g. Dvinske v 1903 g.* [Proceedings of the first regional congress of farmers in Dvinsk in 1903]. Vitebsk, 1904, pp. XVIII–XXIX (in Russian).
6. *National Historical Archives of Belarus*. F. 2779. L. 1. Rec. 16. (in Belarusian).
7. *National Historical Archives of Belarus*. F. 2779. L. 1. Rec. 6. (in Belarusian).
8. Varabei N. V. Some questions of the history of economic thought in Belarus during the decay and crisis of the feudal-slavery system in Russia (first half of the XIX century). *Vestsi Akademii navuk Belaruskai SSR. Seryya gramadskikh navuk* [Proceedings of the Academy of Sciences of the Belorussian SSR. Social Sciences Series], 1956, no. 4, pp. 83–93 (in Belarusian).
9. Leont'eva T. E., Yatskevich D. L. (comp.). *Vitebsk province: state, religious and public institutions (1802–1917)*. Minsk, Belarusian Scientific Research Institute of Documentation and Archival Affairs, 2009. 523 p. (in Russian).
10. *National Historical Archives of Belarus*. F. 2779. L. 1. Rec. 3. (in Belarusian).
11. Vasileuski D. The Belarusian Free Economic Society. *Nash kraj* [Our Land], 1927, no. 12, pp. 11–17 (in Belarusian).
12. *National Historical Archives of Belarus*. F. 1297. L. 1. Rec. 2775. (in Belarusian).
13. *National Historical Archives of Belarus*. F. 1297. L. 1. Rec. 2525. (in Belarusian).
14. Varadinov N. V. *The history of the Ministry of Internal Affairs. Part 3, book 1. [Third period. From November 19, 1825 to August 20, 1855]*. St. Petersburg, Typography Ministry of Internal Affairs, 1862. [10], 777, [6] p. (in Russian).
15. *National Historical Archives of Belarus*. F. 1297. L. 1. Rec. 5952. (in Belarusian).
16. *National Historical Archives of Belarus*. F. 1416. L. 4. Rec. 2537. (in Belarusian).
17. *National Historical Archives of Belarus*. F. 2779. L. 1. Rec. 14. (in Belarusian).
18. On the closure of the Belarusian Economic Society. *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie 2. T. 16, otdelenie 1* [Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection 2. Vol. 16, pt. 1]. St. Petersburg, 1842, p. 192 (in Russian).

Дата поступления статьи 12.07.2021

Received 12.07.2021